

Zandová, Gertraude: *TOTÁLNÍ REALISMUS A TRAPNÁ POEZIE*. Česká neoficiální literatura 1948 – 1953. Preklad Zuzana Adamová. Brno : Host, 2002. 240 s.

Pred časom V. Macura a P. Janoušek v spoločenskej konverzácii polovážne-polo-parodicky nastolili otázku, kam budú patriť od deväťdesiatych rokov po slovensky uverejňované, resp. aj písané beletristické texty E. Bondyho, či totiž do českej alebo slovenskej literatúry, či do kompetencie českej alebo slovenskej literárnej historiografie. Na potenciálneho historika slovenskej literatúry povojnových i nedávnych desaťročí pochopiteľne doliehajú rozpaky a starosti omnoho akútnejšie. V práci G. Zandovej, predsa len námetove šťastne odľahlej od týchto rozpakov a starostí, prelínajú sa existenčné podmienky českej literatúry v čase nastupujúceho a vrcholiaceho stalinského socializmu, životné príbehy autorov vo vnútených či zvolených existenčných strastiach a výrazne literárne štylizovaných verziách, vlastné literárne texty vznikajúce a šírené mimo oficiálnej prevádzky, radikálne premeny chápania a fungovania umeleckej literatúry ako „dokumentu“, „svedectva“ doby alebo jej parodického či polemicky tragického „rubu“. Aj pomimo vlastného bohemistického rámca, kam publikácia G. Zandovej vecne náleží, môže poskytnúť zaujímavú lektúru z hľadiska metodického, interpretačného i spontánne čitateľského.

G. Zandová (narodená v r. 1964), pôsobiaca v Inštitúte slavistiky na univerzite vo Viedni, podujala sa v deväťdesiatych rokoch v žánri dizertácie na spracovanie dovtedy materiálovo nevyťažovanej a literárnohistoriograficky neopísanej českej neoficiálnej litera-

túry prelomu štyridsiatych a päťdesiatych rokov. O svojej ceste k téme, medzi iným aj o predchodcoch a súběžcoch (je to predovšetkým M. Machovec), autorka podrobnejšie a osobnejšie porozprávala v rozhovore pre dvojtýždenník *Tvar*, 2002, č. 18. Práca pôvodne vyšla po nemecky v r. 1998.¹

Pod troskami ideologicko-mocensky demolovanej umelecky a názorove rozrôzenej tesne povojnovej literatúry a v ústraní od vehementne projektovaných a masívne budovaných novostavieb pofebruárovej socialistickej literatúry si našiel svoju riskantnú existenciu životný a literárny „underground“ mladých autorov, medzi ktorými kľúčovú rolu zohrával práve E. Bondy.² Premenlivé zoskupenie autorov, väčšinou na životnom rozhraní medzi sotva zavŕšenou strednou školou a peripetiami vstupu do zamestnania, vyhýbania sa pracovnému zaradeniu alebo ďalšieho pokračovania v štúdiách, životne a umelecky sa uvedomovalo v konfrontácii s povojnovou situáciou surrealizmu, povojnovým existencializmom, domácou Skupinou 42 v znamení urbánnej všednosti a jej skrytých mýtických dimenzií, ďalej v konfrontácii s nekonformnou názorovou a politickou ľavicou, v nadväznosti na tradície bohémy a zvlášť českého urbánno-plebejského dada, ale zároveň aj v polemickej

¹ Prekladateľskému a redakčnému zvládnutiu českej verzie práce G. Zandovej, čo nebýva často pertraktované pri bežnom recenzovaní odborných publikácií, venoval kritickú pozornosť M. Machovec – Host, 2003, č. 10.

² Už po zavŕšení práce G. Zandovej vyšiel knižne autobiografický text E. Bondyho *Prvních deset let* (2002), venovaný obdobiu 1947 – 1957, ktorý vznikol v r. 1981.

konfrontácii s oficiálnym socialistickým realizmom, resp. importovaným „veľkým štýlom“ stalinskej kultúry a literatúry. Faktickými výsledkami boli štyri desiatky zväzkov predovšetkým poézie, ale aj prózy, eseje a výtvarných prejavov v strojopisnej edícii Púlnoc v r. 1949 – 1955. Životne-umeleckými „riešeniami“ rozporov doby a existencie v nej mali byť programy „totálneho realizmu“ E. Bondyho a „trápanej poézie“ I. Vodsed'álka – ako extázy z dna alebo marga života a demaskujúcej fascinácie rubom doby.³ Pre podnes činného E. Bondyho to bolo iniciačné obdobie. Vzdialenejšiu alebo bližšiu dobovú paralelu, avšak inak gesticky, umelecky a hodnotovo situovanú, možno vidieť v básnických a denníkových podujatiach J. Zahradníčka, J. Kolářa alebo J. Hanča. V kontakte s autormi a edíciou Púlnoc boli vekovo starší B. Hrabal a výtvarník V. Boudník. Napokon pre širšie čitateľské publikum pomník týmto heroickým rokom „undergroundu“ a jeho hrdinom E. Bondymu a V. Boudníkovi postavil práve B. Hra-

³ Reflektovaný fenomén a pojem „trápnosti“ príznačne sa objavuje verejne a masívne v českej situácii šesťdesiatych rokov (pochopteľne, bez vecnej nadväznosti alebo odkazov na extrémne formulácie a texty „undergroundu“ začiatku päťdesiatych rokov). Tak teatroológ Z. Hořínek v polovážne-poloparodicky nadpísanom texte *Trapno jako estetická kategorie* (Host do domu, 1968, č. 10), analogicky voči „krásnu“, „tragičnu“, „komičnu“ atď., pertraktovaným v systematických estetických, vo svojom esejistickom rozvíjaní témy sa dovoľáva divadelných aktivít I. Vyskočila a J. Schmida. Ako predsa len dostupnejšie záležitosti možno dnes v týchto súvislostiach uviesť filmy M. Formana a I. Passera, prózy M. Kunderu a I. Vyskočila. „Krom toho máme ve Vyskočilově světě rovněž kusy všedního realismu, jako *Florence 17.35*, které patří patrně k nejlepšímu, co kdy napsal i co v podobném žánru bylo napsáno, takřka magnetofonový záznam groteskní, humorně trapné chvíle z běžného života“ (Patočka, J.: *Svět Ivana Vyskočila*. Divadlo, 1963, č. 10).

bal prózou *Něžný barbar* z prvej polovice sedemdesiatych rokov.

Po staccatovo referujúcej skratke fatického obsahu práce G. Zandovej aspoň malé staccato autorkiných teoretických alebo metodických námetov: vzťah oficiálneho „centra“ a potláčaného, resp. mimobežného „marga“; rukopis, intencia k zverejneniu v intímnom, resp. privátnom okruhu, technicky fixovaný samizdat, neskoršie časovo posunuté publikovanie v odlišnej situácii a čo všetko z toho vyplýva pre situovanie a hodnotenie takýchto textov; tvorba v situácii enklávy a následne ťažko rekonštruovateľné reálne domáce a medzinárodné súvislosti; prekríženie alternatívnych foriem literárneho života, alternatívnych životných štýlov a vôbec „podzemnej“ existencie; anticipácia kontrakultúrnych utópií šesťdesiatych rokov a špeciálne domáceho českého hudobného, literárneho a vôbec kultúrneho „undergroundu“ sedemdesiatych a osemdesiatych rokov; texty spontánne alebo vedome sondujúce hranice umenia a neumenia, privátneho záznamu, detabuizujúceho excesu, textových „odpadkov“ doby atď.; anticipovanie soc-artu, kde pop-artovské východisko v konzumnej hojnosti a ošklivosti modernej masovej západnej spoločnosti supluje slovné, znakové, obrazové bujnenie postupne sa degenerujúcej politickej ideológie (to bolo veľkou témou ruského sovietskeho neoficiálneho umenia a jeho teoretizujúceho exportu na Západ napr. u B. Groysa); vratký vzťah „básne“ a „pravdy“ v dobových literárnych štylizáciách i v neskorších svedectvách...

Ak človek náhodou dávnejšie pozná niektoré z preberaných a komentovaných textov – napr. J. Krejcarovej (vyšli v r. 1990 vo zväzku *Clarissa* a jiné texty so sprievodnými textami E. Bondyho, I. Vodsed'álka a B. Hrabala)⁴, celkom konkrétne z cyklu básničiek *V zahrádce otce mého* napr. v kontexte očakávanej lyrickej

⁴ Gesta a básnických textov J. Krejcarovej sa dotkol P. Zajac vo svojej pravidelnej rubrike v *Romboide*, 2003, č. 5–6 – Biela labuť s poranenou peruťou.

komunikácie excesívne vyznievajúcu partnerskú repliku: „Do rítě dneska ne / bolí mne to...“, neubrání sa milému pocitu dôverne známeho fatálneho napätia medzi citátom a obkružujúcim odborným opisným textom typu: „Krejcarová (...) zmiňuje se navíc i o tabuizovaných sexuálních praktikách (...) Důsledná negace jazykových a společenských konvencí...“

Z perspektívne sa rozširujúceho pracovného a bádateľského repertoáru G. Zandovej hodí sa tu uviesť prekríženie jej bohemistických a slovakistických záujmov, ako ho dokumentuje napr. štúdia J. Deml a Slovensko (Wiener slavistisches Jahrbuch, zv. 47, 2001), kde sa venuje pokusu spisovateľa, básnika a kňaza J. Demla tesne po prevrate riešiť svoju zložitú osobnú situáciu v r. 1920 postom kustóda a knihovníka na zámku v Topoľčiankach, jeho reakciám na miestnu slovenskú situáciu – a vice versa. V česko-slovenských kultúrnych a literárnych vzťahoch, zrkadleniach a fantasmách takéto ich zaujímavé margá nebyvali v minulosti veľmi zmieňované.

Nad českým prekladom dizertačnej práce-monografie viedenskej bohemistky G. Zandovej o českej neoficiálnej literatúre v r. 1948 – 1953 možno slovenskej literatúre len zaželať obdobné materiálovo obohacujúce, jasne a zreteľne rozvrhnuté a miestami aj interpretačne či metodicky diskrétné podnetné príspevky od zahraničných i domácich autorov.

Fedor Matejov

Žeňuch, Peter: MEDZI VÝCHODOM A ZÁPADOM. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda, 2002. 288 s.

Medzi recenziou a ...

Žeňuchova publikácia korešponduje s výskumným programom, ktorý je zameraný na

komplexný výskum slovensko-ukrajinských a slovensko-rusínskych vzťahov v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry, realizovaným v Slavistickom kabinete SAV.

Publikáciu možno považovať za ozajstného vedecky kvalifikovaného „bedekra“ – cestovného sprievodcu po trase vedúcej východoslovenskými, rusínskymi a ukrajinskými náboženskými, kultúrnymi, historickými, jazykovými a literárnymi končinami, v ktorých cítiť vôňu byzantsko-slovenskej tradície. Návštevníka zaujme pôvabná príroda, roviny, doliny, úbočia, lesy, hory, pohoria. Cesty a chodníčky sú precízne značkované, zväčša schodné, ale nájdú sa aj ťažké úseky, príkre prte, namáhavé výstupy. Upozorňujú na ne tabule. Zvuková poloha, morfémy a lexika, doplnené morálnymi sentenciami: Per aspera ad astra (Po ostrom kameni k hviezdíčkám na nebi) a Per angusta ad augusta (Od jedného gusta do sta). Kto statočne prelezie cez náročné zvukové polohy, ocitne sa na vrchole, z ktorého je nádherný pohľad do hĺbky slovensko – ukrajinsko – rusínskej jazykovej problematiky. Obohatí to jeho poznanie o paraliturgickú piesňovú tvorbu východoslovenskej proveniencie.

* * *

Cestovný sprievodca sa začína Úvodom do problematiky. Píše sa v ňom o metodológii výskumu bohoslužobnej a paraliturgickej piesne, liturgického a literárneho jazyka v kultúrno-spoločenskom prostredí slovenských obradov východných veriacich na Slovensku v 17. – 19. storočí. Riešenie týchto otázok sa zakladá na cyrilských rukopisných spevníkoch východoslovenského pôvodu z 18. – 19. storočia. Úvod je rozdelený na štyri kapitoly. V 1. kapitole Východiská pre literárno-historickú analýzu sa vysvetľuje pojem paraliturgickej piesne a jej definície u starších aj novších bádateľov (I. Franko, F. Tichý, V. Peretc, J. Javorskij, W. Witkowski a B. Krysová). V 2. kapitole Východiská pre nábožensko-kultúrne hľadisko sa konštatuje, že paraliturgické piesne sa do bohoslužobného procesu zaraďovali